

М.Ш. Назарова^{1*}, А.Б. Сарсенбаев²

¹Әлеуметтік ғылымдар магистрі,
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің докторанты, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: nazar.merey@mail.ru

²Тарих ғылымдарының кандидаты,
Қазақ Ұлттық Аграрлық зерттеу университетінің қауым. профессоры Қазақстан, Алматы
қ.
e-mail: zhigirt1991@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ІШКІ ЖӘНЕ СЫРТҚЫ КӨШІ-ҚОН ҮДЕРІСТЕРІ: САЯСИ БАСҚАРУ ТЕТІКТЕРІ, ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЛДАРЫ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ПІКІР

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы ішкі және сыртқы көші-қон үдерістерінің әлеуметтік-экономикалық дамуға тигізетін әсері мен оларды саяси деңгейде басқару тетіктері жан-жақты талданады. Аталмыш жұмыста көші-қонның елдегі демографиялық ахуалға, еңбек нарығына, қалалық инфрақұрылымға ықпалы өте терең қарастырылған. Сонымен қатар, ірі мегаполистерге бағытталған ішкі миграцияның үздіксіз артуы, ауылдық жерлерден жастардың кетуі сияқты өзекті мәселелер мен тиісті мемлекеттік қолдау бағдарламаларының нақты тиімділігі бағаланады. Оған қоса, зерттеуде сыртқы көші-қонның соңғы тенденциялары, оның ішінде Орталық Азиядан келетін еңбек мигранттары мен халықаралық геосаяси жағдайларға тікелей байланысты Ресей азаматтарының жаппай қоныс аударуы толықтай қамтылған. Жергілікті халықтың үнемі өсіп жатқан мигранттар ағынына қатысты көзқарастарын, процестің жағымды және жағымсыз аспектілерін айқын көрсететін әлеуметтанулық сауалнамалар мен ресми статистикалық деректерге ерекше назар аударылады. Қорытындылай келе, жаңа мигранттарды қоғамға тиімді интеграциялау, қалалардағы инфрақұрылымдық жүктемені айтарлықтай азайту және тұрақты әлеуметтік дамуды қамтамасыз ету мақсатында жергілікті тұрғындар мен қоныс аударушылардың мүдделерін теңгерімді түрде ескеретін жаңа кешенді көші-қон саясатын тез арада әзірлеудің өте зор маңыздылығы ғылыми негізделеді.

Кілт сөздер: ішкі және сыртқы көші-қон, саяси басқару, Қазақстан, әлеуметтік-экономикалық салдары, қоғамдық пікір, урбанизация, мигранттарды интеграциялау.

М.Ш. Назарова^{1*}, А.Б. Сарсенбаев²

¹Магистр социальных наук, докторант
Казахского национального университета имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: nazar.merey@mail.ru

²Кандидат исторических наук, ассоц. профессор
Казахского национального аграрного исследовательского университета, Казахстан, г.
Алматы
e-mail: zhigirt1991@mail.ru

**ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В КАЗАХСТАНЕ:
МЕХАНИЗМЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ,
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ И ОБЩЕСТВЕННОЕ
МНЕНИЕ**

Аннотация

В данной статье всесторонне рассматриваются внутренние и внешние миграционные процессы в Казахстане, их значимое влияние на социальное и экономическое развитие государства, а также действующие механизмы эффективного политического управления. В представленной работе глубоко проанализировано прямое воздействие миграции на текущую демографическую ситуацию, структуру рынка труда и городскую инфраструктуру. Кроме того, детально оцениваются такие актуальные проблемы, как непрерывный рост внутренней миграции в крупные мегаполисы, массовый отток молодежи из сельской местности и реальная эффективность государственных программ поддержки. Наряду с этим в исследовании подробно освещены последние тенденции внешней миграции, включая активный приток иностранных трудовых мигрантов из стран Центральной Азии и вынужденное переселение граждан России вследствие сложной международной геополитической обстановки. Особое внимание уделяется социологическим опросам и официальным статистическим данным, которые объективно отражают неоднозначное отношение местного населения к мигрантам. В заключение научно обосновывается острая необходимость оперативной разработки комплексной миграционной политики для обеспечения гармоничной интеграции и устойчивого долгосрочного развития общества при строгом соблюдении баланса интересов всех затронутых сторон.

Ключевые слова: внутренняя и внешняя миграция, политическое управление, Казахстан, социально-экономические последствия, общественное мнение, урбанизация, интеграция мигрантов.

M.Sh. Nazarova^{ID}*¹, *A.B. Sarsenbayev*^{ID}²

¹*Master of Social Sciences, PhD student at Al-Farabi Kazakh National University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: nazar.merey@mail.ru*

²*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Kazakh National Agrarian Research
University Kazakhstan, Almaty, e-mail: zhigirt1991@mail.ru*

**INTERNAL AND EXTERNAL MIGRATION PROCESSES IN KAZAKHSTAN:
POLITICAL MANAGEMENT MECHANISMS, SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES,
AND PUBLIC OPINION**

Abstract

This article comprehensively examines internal and external migration processes in Kazakhstan, highlighting their significant impact on socioeconomic development and current political management mechanisms. The presented work deeply analyzes the direct influence of migration on the demographic situation, labor market structure, and urban infrastructure. Furthermore, it details pressing issues such as the continuous growth of internal migration to large metropolitan areas, the massive outflow of promising youth from rural regions, and the real effectiveness of state support programs. Alongside this, the research thoroughly covers recent external migration trends, including the active influx of foreign labor migrants from Central Asian countries and the forced relocation of Russian citizens due

to complex international geopolitical circumstances. Special attention is given to sociological surveys and official statistical data that objectively reflect the ambiguous attitude of the local population toward migrants. Ultimately, the study scientifically justifies the urgent need for a comprehensive balanced migration policy framework.

Keywords: internal and external migration, political management, Kazakhstan, socio-economic consequences, public opinion, urbanization, integration of migrants.

Кіріспе

Бұл мақала халықаралық және ішкі миграцияның теориялық аспектілеріне, Қазақстан Республикасындағы көші-қон үдерісінің ерекшеліктері мен бұл саладағы орын алатын мәселелерді басқару тетіктерін қарастыруға арналған. Аталмыш жұмыста миграцияның шолуы, түрлері мен теориялары жайлы сөз қозғалады. Көші-қон теорияларын сын көзбен қарап, олардың күшті және әлсіз жақтарын анықтауға тырысқан авторлардың еңбектерін назарға ала отырып, бұл құбылыстың өте күрделі әрі үлкен масштабтағы зерттеулерді қажет ететініне көңіл бөлгіміз келеді.

Қазақстандағы миграциялық процестер елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына терең әсер ететін күрделі құбылыс болып табылады. Тарихи тұрғыдан алғанда, еліміз әртүрлі миграциялық ағындардың тоғысқан жері ретінде белгілі, саяси, экономикалық және мәдени өзгерістердің белсенді куәсі болды [16]. Қазіргі уақытта Қазақстанға ішкі және сыртқы мигранттардың ағымы, ұлттық саясат, халықаралық қатынастар мен еңбек нарығындағы өзгерістер үлкен ықпал етеді.

Саяси аспектілер миграцияның барысы мен сипатына тікелей әсер етіп, мемлекеттік басқару, ұлттық қауіпсіздік, әлеуметтік интеграция және еңбек ресурстарын тиімді пайдалану сияқты маңызды мәселелерді қамтиды. Бұл мақалада Қазақстандағы миграциялық процестердің саяси қырлары, олардың елдің дамуына қосар үлесі және алдағы уақыттағы мүмкіндіктер мен қиыншылықтар қарастырылады.

Миграция – бұл халықтың қозғалысы, әлеуметтік-экономикалық дамуға әсер ететін күрделі және көпқырлы процесс. Бұл құбылыс адамдардың ішкі және халықаралық қозғалыстарын қамтиды, олар әртүрлі себептермен, соның ішінде экономикалық, әлеуметтік, саяси және экологиялық факторлармен жүзеге асырылады.

Ішкі миграция бір елдің шеңберінде халықтың қозғалысын білдіреді және көбінесе экономикалық мүмкіндіктерді, жақсы өмір сүру жағдайларын іздеумен байланысты. Халықаралық миграция, керісінше, адамдардың мемлекеттік шекараларды кесіп өтуін білдіреді және жұмыс іздеу, білім алу, саяси баспана немесе отбасын біріктіру сияқты себептермен жүзеге асырылады [15]. Бұл екі процесс мәдени құндылықтардың алмасуына, өмір деңгейінің артуына және елдердің экономикалық жағдайының жақсаруына ықпал етеді.

Қазақстандағы миграциялық процестердің ерекшеліктері бар, олар геосаяси орналасу, көп ұлттылық және тарихи трансформациялармен байланысты. Елдегі ішкі миграция экономикалық реформалар мен еңбек нарығының қажеттіліктері әсерімен белсенді қалыптасып, халықтың өңірлер арасында қайта бөлінуіне алып келеді. Халықаралық миграция да маңызды рөл атқарады, жұмыс күшінің тартылуын қамтамасыз етеді және Қазақстанның жаһандық экономикаға интеграциялануына ықпал етеді.

Сондықтан Қазақстандағы миграциялық процестерді зерттеу өте өзекті, себебі олар экономиканың дамуына, әлеуметтік құрылымға және мәдени әртүрлілікке тікелей әсер етеді, сонымен қатар қазіргі заманғы сын-қатерлер мен талаптарға бейімделуге көмектеседі.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің мақсатына жету және Қазақстандағы ішкі және сыртқы көші-қон үдерістерін тереңірек түсіну үшін кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Бұл тәсіл сандық статистикалық деректер мен сапалық әлеуметтанулық көрсеткіштерді біріктіру арқылы миграциялық ағындарды жан-жақты бағалауға мүмкіндік берді. Зерттеудің негізгі эмпирикалық базасын мемлекеттік органдардың, халықаралық ұйымдардың және ғылыми зерттеулердің ресми статистикалық мәліметтері құрады. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Статистика

агенттігі мен Ішкі істер министрлігінің жариялаған ақпараттары негізге алынды. Бұл дереккөздер арқылы 2020-2023 жылдар аралығындағы ішкі көші-қон динамикасы, сондай-ақ 2022 жылғы сыртқы көші-қон ағындарына, оның ішінде Орталық Азия елдері мен Ресейден келген мигранттарға қатысты сандық көрсеткіштер талданды. Сонымен қатар, зерттеу барысында көші-қонның қоғамдық пікірдегі орны мен түсінігін бағалау мақсатында сауалнамалар мен анкеталардың нәтижелері ескерілді. Қазақстанның ірі қалаларында миграция бойынша жергілікті халықтан алынған сауалнама нәтижелері респонденттердің көшіп келушілерге деген оң және теріс көзқарастарын, еңбек нарығындағы бәсекелестікті сезінуін және өмір сүру сапасына тигізетін әсерін анықтауға көмектесті. Деректерді өңдеу және талдау барысында бірнеше ғылыми әдістер қолданылды. Статистикалық талдау әдісі ірі мегаполистерге бағытталған көші-қон ауқымын және ауылдық жерлерден жастардың кету үрдісін пайыздық өлшемде бағалау үшін пайдаланылды. Нормативтік-құқықтық және құжаттық талдау Қазақстан Республикасының көші-қон саласындағы заңнамаларын, сондай-ақ Ауыл – ел бесігі, Дипломмен – ауылға! сияқты мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін сараптауға мүмкіндік берді. Салыстырмалы талдау әдісі әртүрлі аймақтардағы көші-қон салдары мен ішкі және сыртқы ағындардың еңбек нарығына тигізетін ықпалын өзара шендестіру үшін қолданылды. Сонымен бірге, құрылымдық-функционалдық талдау арқылы миграциялық процестердің саяси аспектілері мен мемлекеттің басқару тетіктері қарастырылды. Осы әдіснамалық тәсілдер Қазақстандағы көші-қон саясатының даму динамикасы мен әлеуметтік-саяси контекстін жан-жақты талдап, олардың елдің әлеуметтік-экономикалық дамуында алатын рөлін анықтауға бағытталды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Халық көші-қоны – бұл әлеуметтік-экономикалық күрделі құбылыс, ол қоғамның шаруашылық, әлеуметтік және саяси өмірінің түрлі аспектілерімен тығыз байланысты. Миграцияны зерттегенде, оның екі жақын аспектісін қарастыру қажет. Біріншіден, тар мағынада миграция тұрақты тұрғын үйді ауыстырумен байланысты, яғни бұл қайта қоныстану. Екіншіден, миграцияны кең мағынада, яғни адамдардың көшіп-қонуы ретінде түсінуге болады. Бұл контексте миграция қоныс аудару мерзімінің ұзақтығын, мақсатын есепке алмай, жалпылама әр түрлі әкімшілік-аумақтық бірліктер арасындағы, яғни бірнеше елді мекендер арасында жүзеге асырылатын кез келген аумақтық қозғалыс ретінде қарастырылып отыр. Миграция процесінің көп қырлылығы мен соған байланысты теориялық көзқарастардағы айырмашылықтар әртүрлі түсіндірмелердің пайда болуына себепші болады. Мысалы, демографиялық энциклопедиялық сөздікте миграция (латын тілінен аударғанда - қоныс аудару) адамдардың (мигранттардың) белгілі бір аумақтардың шекарасынан өтіп, тұрғылықты жерін мәңгі немесе біршама уақытқа өзгертуі ретінде анықталады. Қазақстан Республикасының «Халық миграциясы туралы» заңында миграция «бір мемлекеттен екінші мемлекетке, сондай-ақ мемлекет ішінде физикалық тұлғалардың тұрақты немесе уақытша, ерікті немесе мәжбүрлі түрде көшуі» ретінде түсіндіріледі. Д.М. Гвишианидің редакциясымен шыққан қысқаша социологиялық сөздікте миграция «адамдардың елдер, аймақтар және елді мекендер арасында жасайтын қозғалыстарын қамтитын әлеуметтік-экономикалық және демографиялық үдеріс» ретінде сипатталады [1, 195 б.].

Миграцияның негізгі ерекшеліктерінің бірі – әкімшілік шекараларды (яғни мемлекеттің, облыстың, елді мекеннің және т.б. шекарасын) асып өту. Осы негізде көші-қон сипатына қарай сыртқы миграция (эмиграция және иммиграция) мен ішкі миграция деп екіге бөлінеді.

Сыртқы немесе халықаралық миграция мемлекеттік шекараны асып, басқа елге қоныс аударумен байланысты. Халықаралық көші-қонды бұл үдеріске әсер ететін факторларға байланысты әртүрлі санаттарға бөлуге болады. Халықаралық көші-қон тақырыбын терең зерттеп, оны бірнеше түрге бөліп қарастырған бірқатар авторлар бар. Нидерландтық зерттеуші Роэль Дженниссен көші-қонның төрт негізгі түрін ажыратады, атап айтқанда: еңбек көші-қоны, қайтарылатын көші-қон, тізбекті көші-қон және баспана іздеу мақсатындағы көші-қон. Еңбек көші-қоны басқа елде жұмысқа орналасу мақсатында трансшекаралық орын ауыстыру ретінде анықталады. Оған жоғары білікті, жартылай білікті және біліктілігі жоқ мигранттар кіреді.

Халықаралық мигрант ретінде басқа елде өмір сүрген адамдар өз туған еліне қайта оралып, сол жерде кемінде бір жыл тұратын болса, бұл қайтарылатын көші-қон деп аталады. Отбасын біріктіру және отбасын құру мақсатында бір елден екінші елге көшетін адамдар тізбекті мигранттар болып саналады. Босқын мәртебесін алу үшін басқа елге келген баспана іздеушілер баспана мигранттары болып саналады [2, 15 б.].

Белл, Альвес, де Оливейра және Зуин халықаралық көші-қонды үш негізгі түрге бөледі, атап айтқанда: еңбек көші-қоны, мәжбүрлі көші-қон және зейнеткерлердің халықаралық көші-қоны. Еңбек көші-қоны жоғары білікті, біліктілігі төмен, жалақысы төмен және уақытша жұмыс күшінің көші-қонын қамтиды. Мәжбүрлі көші-қон қақтығыстар мен саяси тұрақсыздықтарға байланысты шекараны асып өтетін босқындар мен баспана іздеушілерді, сондай-ақ табиғи апаттар мен құрылыс жобаларында қоныстарынан айырылған қоныс аударушыларды қамтиды. Зейнеткерлердің халықаралық көші-қоны - аты айтып тұрғандай қарт кісілердің шетелден жылжымайтын мүлік сатып алып сол жаққа қоныс аударуын айтамыз [2, 13 б.]. Тағы бір кең таралған классификация түрі - мәжбүрлі және ерікті көші-қон деп бөлу. Бұл теорияны Дж. Хьюго, С.Коппенберг және Р. Цеттер алға тартқан. Адамдар басқа елдерге баспана сұрау, босқын болу немесе ішкі орын ауыстыру себептерімен көшіп келген жағдайда, олар мәжбүрлі мигранттар деп аталады. Ал түрлі мақсаттармен, оның ішінде еңбек күшін қамтамасыз ету үшін көшіп келгендер ерікті мигранттар ретінде саналады [2, 21 б.]. Тұрмыс деңгейінің жақсаруы жоғары жалақы мен жақсы еңбек жағдайлары арқасында жүзеге асады, бұл дәстүрлі еңбек миграциясының идеясымен үндеседі. Экономикалық миграцияда экономикалық тиімділікке басымдық беріледі. Саяси мигранттар – бұл азаматтық соғыстар мен саяси дискриминация салдарынан өз елдерінен кетуге мәжбүр болған адамдар. Қазіргі уақытта миграция әдебиетінде экологиялық миграция термині де кеңінен қолданысқа енді. Экологиялық мигранттар – экологиялық жағдайлар, мысалы, шөлейттену, теңіз деңгейінің көтерілуі және құрғақшылық себебінен елін тастап кеткендер. Жоғарыда айтылғандарды ескерсек, халықаралық миграцияның түрлері уақыт өткен сайын өзгеріп отыратынын аңғаруға болады. Бұл зерттеушілердің жаңа миграция категорияларын анықтаумен байланысты, яғни жаңа тартушы және қозғаушы факторлардың пайда болуына қарай. Сондықтан миграция – әлеуметтік-экономикалық және геосаяси жағдайлардың өзгеруімен бірге дамитын тақырып.

Халықаралық миграция тақырыбында көптеген теориялар бар. Зерттеушілер бұл теорияларды әртүрлі факторларға, соның ішінде теориялардың шығу тегі, миграция модельдері, тиісті пәндер мен қазіргі контексте қолданылуына қарай жіктеуге тырысады.

Миграция теориялары әртүрлі көзқарастар негізінде топтастырылады. Көптеген авторлар бұл теорияларды түрлі категорияларға бөлуді мақсат етіп, зерттеулер жүргізді. Миграция мәселелері экономика, социология, география және демография секілді пәндер аясында терең зерттеліп, миграцияның себептері мен салдарын теориялық тұрғыдан түсіндіруге арналған. Осыған орай, экономикалық, социологиялық, мәдени және географиялық факторларға назар аударып, бірнеше миграция теориялары қалыптастырылды.

Хаген-Занкер миграция теорияларын «миграцияның бастауы» және «миграцияның жалғасуы» деп екі топқа бөлді, бұл Масси мен басқа зерттеушілердің теорияларын талдауға негізделген. Бірінші топ миграцияның себептеріне, ал екінші топ оның үздіксіздігі мен әмбебаптығына баса назар аударады. Курекова да осыған ұқсас тәсілді ұстанып, Масси мен Аранго сияқты белгілі ғалымдардың зерттеулерін негізге ала отырып, теорияларды «миграцияның детерминанттары» және «миграцияны жалғастыру» деп екіге бөлді [2, 21 б.].

Қысқаша айтқанда, бұл классификация талдау объектісіне қарай бөлінеді. Неоклассикалық теория, адам капиталы теориясы, жаңа экономика теориясы, дүниежүзілік жүйе теориясы және қосалқы еңбек нарығы теориясы «миграцияның детерминанттарына» жатады, ал желілік теория, миграциялық жүйелер теориясы және трансұлттық миграция «миграцияны жалғастыру» категориясына кіреді.

Миграция теориялары адамдардың қозғалысын кең ауқымда түсінуге мүмкіндік береді, әрі бұл экономикалық, әлеуметтік, құқықтық, саяси, мәдени, этникалық және басқа да құбылыстармен тығыз байланысты. Халықаралық миграция теориялары ғылыми білім беріп,

миграцияның жүйелі және нақты заңдылықтарын анықтауға көмектеседі. Сондықтан жоғарыда аталған теорияларды қамтитын халықаралық миграцияның танымал теорияларын тереңірек қарастыру маңызды.

Халықаралық миграцияның ең ескі әрі кеңінен танымал теориясы – неоклассикалық теория. Бұл теория еңбек миграциясының экономикалық дамуға әсерін түсіндіреді. Неоклассикалық теория мен оның жалғастыруларына сәйкес, халықаралық миграцияның басты себебі – еңбек ұсынысы мен сұранысы арасындағы географиялық теңсіздік. Егер еңбек ұсынысы икемді болса, бірақ жалақы төмен және өнімділік төмен болса, жұмысшылар жоғары жалақы ұсынылатын елдерге көшуге тырысады.

Бұл тенденцияның нәтижесінде ақша аударымдары жұмыс күшін шығаратын елдер үшін халықтың көшуін ынталандыратын күшті стимулға айналды. Сонымен қатар, миграция жұмыс күшін қабылдайтын елдің экономикасын дамытып, өндірісін жандандырып қана қоймай, сол еңбек мигранттарын жіберіп отырған, яғни ақша аударымдарын алатын елдің табыс теңсіздігі мен еңбек ақы айырмашылығын азайтуға мүмкіндік береді.

Неоклассикалық теорияның тағы бір маңызды болжамы – халықаралық еңбек ағыны негізінен еңбек нарығында жүзеге асады, ал басқа нарықтардың халықаралық миграцияда шешуші рөлі жоқ. Бұл болжамдарды ескергенде, неоклассикалық көзқарас миграцияның еңбек күшін экспорттайтын елдерге әсерін оң деп бағалайды, себебі ол кедейлік, жұмыссыздық және халықтың шектен тыс көптігі мәселелерінің шешілуіне ықпалы өте көп.

Сонымен қатар, Констант пен Мэсси неоклассикалық көзқарастың болжамын қолдай отырып, мигранттар жалақы, білім және бедел жағынан қоныс аударған елінде пайда көріп тұрса, өз туған елдеріне қайтуға асықпайтынын атап өтті [13]. Бұл, әдетте, қабылдаушы елдегі біліксіз жұмысшылардың жалақысының төмендеуіне әкеледі, ал өндірушілер білікті мамандарға қарағанда біліксіз еңбек күшін көбірек пайдаланып, капиталды көп қажет ететін өнімдер шығарады. Дегенмен, бұл миграцияның ауқымы мен минималды еңбек ақы деңгейіне байланысты. Эмпирикалық деректерге сүйенсек, миграцияның нәтижесінде жергілікті жұмыспен қамтудың айтарлықтай қысқаруы немесе жалақының күрт төмендеуі секілді жағдайлардың нақты дәлелі жоқ. Егер мұндай өзгерістер орын алса, мигранттар санының өсуіндегі шешуші фактор – олардың адам капиталы болып табылады.

1979 жылы Майкл Дж. Пиоре еңбек нарығының екі деңгейлі теориясын ұсынды, ол микро деңгейдегі модельдерден ерекшеленеді. Бұл теория миграцияны жеке адамдардың шешімдерінен туындаған құбылыс ретінде қарастырмайды, керісінше, халықаралық миграция индустриалды дамыған елдердегі еңбек күшіне сұраныстан пайда болады деп сенеді. Пиоре қазіргі уақытта дамыған елдердегі жұмыс күшіне тапшылық халықаралық миграцияға ықпал ететінін атап көрсетеді [2, 16 б.].

Яғни, халықаралық миграция жұмысшыларды экспорттайтын елдердегі көшуге итермелейтін факторлардан емес, керісінше қабылдаушы елдердегі тартушы факторлардан туындайды. Итермелейтін факторлар – төмен жалақы мен жоғары жұмыссыздық, ал тартушы факторлар – шетелдік жұмысшылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады.

Теория индустриалды елдердегі жұмыс күшінің тартылуына әсер ететін төрт негізгі аспектіні қарастырады. Олар: құрылымдық инфляция, мотивациялық мәселелер, экономикалық дуализм және еңбек ұсынысының демографиясы. Бұл теория миграцияның экономикалық, әлеуметтік, мәдени және институционалдық жағдайларды өзгерту қабілетін мойындайды.

Де Хаас миграциялық жүйелер теориясының желілік теориямен тығыз байланыста екенін атап өтті [14]. Ол бойынша, көші-қонның макро және микро деңгейдегі факторлары болатыны айтылады. Микро деңгейдегі факторлар туыстық және достық байланыстарды қамтыса, макро деңгейдегі факторлар экономика, саяси жүйелер және иммиграция саясатына қатысты. Бұл теория миграция мен дамудың өзара байланысын ерекше атап өтеді. Сондықтан бұл теория миграцияны кеңірек даму перспективасында қарастыру үшін маңыздылыққа ие. Экономикалық даму ғана емес, миграция да әлеуметтік дамуға әсер етеді. Мысалы,

жұмысшылардың отбасыларына жіберетін ақша аударымдары еңбек күшін жіберіп жатқан елдердегі әлеуметтік және экономикалық жағдайды өзгертуге әсер етеді [2, 14 б.].

Халықаралық миграцияның нәтижесінде жұмыс күшін қабылдайтын елдер мен әлеуетті мигранттар арасында теңгерімді орнатуға бағытталған түрлі ұйымдар құрылды. Индустриалды дамыған елдерде жұмыс іздеген адамдар саны мен сол елдерде ұсынылатын иммиграциялық визалардың шектеулі саны арасында айтарлықтай алшақтық бар. Бұл мәселені шешу үшін коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар пайда болды.

Көптеген коммерциялық емес ұйымдар гуманитарлық мәселелерге назар аударады, ал пайда табуға бағытталған ұйымдар заңсыз құжаттарды жасаумен, мигранттар мен заңды азаматтар арасында неке ұйымдастырумен айналысады. Мұндай ұйымдар жоғары пайызбен несие ұсынып, мигранттардың құқықтарын бұзуы мүмкін. Ал коммерциялық емес ұйымдар зардап шеккен мигранттарға құқықтық және әлеуметтік қызметтер көрсетеді.

Институционалдық теория қазіргі жағдайда еңбек жіберуші және қабылдаушы елдер үшін қолайлы саяси негізді құруда маңызды. Халықаралық миграция экономика, социология, география, құқық, саясаттану және басқа да пәндерді қамтитын кешенді тақырып. Сондықтан миграцияның нақты бір ғана теориясын анықтау қиын.

Ішкі миграция теорияларына келер болсақ, бұл да сыртқы көші-қон үдерісі сияқты әртүрлі факторлардың күрделі кешенімен анықталады. Ішкі миграцияны теориялық және әдістемелік зерттеу, тарихи дамудың ерекшеліктеріне байланысты, бай тәжірибеге ие. Британдық статистик Э. Равенштейннің «миграция заңдары» деген еңбегінде қашықтық факторы ерекше назарға алынды, бұл ішкі миграцияның экономикалық себептерімен, сондай-ақ көшіп-қонатын жеке тұлғалар мен топтардың демографиялық және әлеуметтік ерекшеліктерімен байланысты. Осылайша, ішкі миграцияны зерттеудің алғашқы кезеңдерінде-ақ осы құбылыстың күрделі табиғаты туралы түсінік қалыптасты, бұл кейін құрылымдық көзқарас аясында дамыды.

Ішкі миграцияны зерттеу барысында теориялық құралдардың дамуы әрқашан өзгерістерге ұшырап отырды. Бұл процесс жөніндегі теориялық көзқарастардың эволюциясын екі мысалмен көрсетуге болады. Э. Равенштейннің жоғарыда аталған мақаласында ішкі миграция деп тұрғын-дардың мемлекет ішіндегі емес, қала ішіндегі қоныс аударуы түсіндіріледі. Қазіргі ғылымда миграцияны бұл теориямен зерттеу қате болып саналады [3, 17 б.].

Қазіргі уақытта ішкі миграция «мемлекет шегіндегі халықтың қозғалысы» деп түсініледі. Сондықтан демография, социология және экономика әдебиеттерінде миграцияның ерекшелігін анықтайтын басты критерий ретінде саяси мәртебе мен шекараларды кесіп өтуді көрсетеді.

Осылайша, ішкі мигрант – белгілі бір мемлекеттің азаматы, әдетте, мемлекеттік тіл(дер)ді білетін, сонымен қатар, көшіп жүрген жерлермен тығыз байланысты этникалық және мәдени-тарихи сипаттамалары бар адам.

«Саяси миграция теориясы» зерттеу саласы ретінде қарқынды дамып келеді, және миграция мен босқындарды қорғау мәселелері бойынша әдебиет саны артып жатыр. Саяси теоретиктердің талқылайтын мәселелерінің ішінде халықаралық еркін қозғалысты адам құқықтарының негізгі принципі ретінде қарастыру, демократиялық қоғамдарда азаматтық беру критерийлері, азамат-тығы жоқ тұрғындардың құқықтары, сондай-ақ мемлекеттердің босқындарға қатысты моральдық міндеттері қандай болуы керек деген сұрақтар бар [4, 427 б.].

Елімізде көші-қон саласын басқару үшін бірқатар заңнамалар бар. Ең алдымен бұл мәселе Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді. 2011 жылғы 22 шілдеде № 477-IV ЗРК нөмірімен қабылданған «Халықтың көші-қоны туралы» нормативтік құқықтық акт осы мәселелерді заңдастырудағы ең басты құжат болып табылады. Заңмен бекітілген мемлекеттік саясаттың міндеттерінің қатарында «көшіп-қонушылардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау», сондай-ақ «ішкі көші-қон ағындарына қолайлы жағдай жасау және бүкіл ел бойынша қоныс аударатын адамдарды тиімді қоныстандыруды қамтамасыз ету» секілділері бар [5].

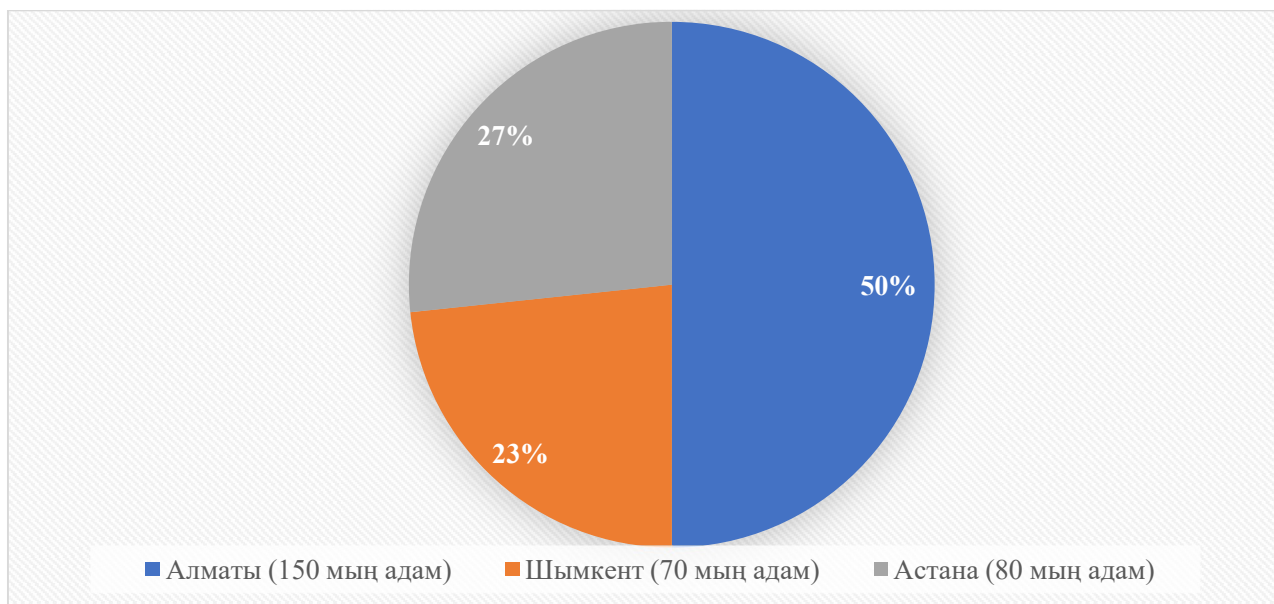
Еуропа мен Азияның қиылысында орналасқан Қазақстан даму тарихының әрбір кезеңінде өзінің көпұлтты және көпконфессиялы құрамының арқасында мигранттардың қызығушылығына ие болып, олар үшін өмір сүруге және жұмыс істеуге қолайлы елге айналып келеді. Соңғы жылдары, әсіресе қақтығыстар, экономикалық дағдарыстар және саяси

тұрақсыздық сияқты жаһандық өзгерістер аясында көші-қон мәселелері өзекті бола бастады. Ішкі және сыртқы көші-қон ағындарын, олардың елдің демографиялық жағдайына, экономикасы мен инфрақұрылымына әсерін, сондай-ақ Үкіметтің көші-қонды басқару жөніндегі әрекеттерін қарастыру маңызды.

Қазақстандағы ішкі көші-қон соңғы он жыл ішінде экономикалық және әлеуметтік факторлардың әсерінен тұрақты өсу динамикасын көрсетіп отыр. Қазақстандық статистика қызметінің деректеріне сәйкес, 2023 жылы Алматы тұрғындарының саны өткен жылмен салыстырғанда 10%-ға өскен, ал Астана мен Шымкент қалаларына ауылдық аудандардан тұрғындардың едәуір саны тартылған. Статистика бойынша, соңғы үш жылда Алматыға 150,000-нан астам адам келді, бұл қала халқының жалпы санының 5%-ын құрайды [6, 109 б.]. Көші-қон процесі демографиялық құрылымның өзгеруіне, қалалық инфрақұрылымдағы жүктеменің артуына және тұрғын үй мен қызметтердің жетіспеушілігі сияқты әлеуметтік мәселелердің туындауына әкеледі.

Ірі қалаларға көші-қонның артуы жергілікті билік үшін қосымша қиындықтар туғызады. Мысалы, Алматыда соңғы үш жылда автомобильдер саны 30%-ға өсті, бұл экологиялық жағдайдың нашарлауына және трафиктің ұлғаюына әкелді [7].

Әлеуметтік зерттеулер көрсеткендей, халық санының өсу салдарынан жергілікті тұрғындар қызмет көрсету мен тұрғын үй үшін бәсекелестіктің артуы сияқты жағымсыз мәселелермен бетпе-бет кездесуге мәжбүр, бұл өз кезегінде наразылық пен әлеуметтік шиеленісті тудырады [8, 94 б.]. Ірі қалалардағы тұрғындардың көпшілігі мигранттар санының артуы жағдайында мәдени сәйкестілік пен қоғамдық қауіпсіздікті сақтау мәселелеріне алаңдаушылық білдіреді.

1-сурет. Қазақстандағы ішкі көші-қон ағындары (2020-2023 жылдар) [7]

2023 жылы жүргізілген сауалнамаларға сәйкес, респонденттердің 40%-ы көші-қонның ұлғаюына алаңдаушылық білдіріп, бұл қылмыс деңгейінің жоғарылауына және өмір сапасының нашарлауына әкеледі деп мәлімдеді. Сонымен бірге, сауалнамаға қатысқандардың 60%-ы мигранттардың экономикаға оң үлес қосып, жұмыс күшін көбейтіп, бизнесті дамытуға ықпал ететіндігін атап өтті [9]. Мұндай қарама-қайшы пікірлер жергілікті халықтың да, мигранттардың да мүдделерін ескеретін көші-қонды басқарудың тиімді стратегиясын құру қажеттілігін көрсетеді.

Сұрақтар	Жауаптар (%)
«Қалаңызға жаппай көшіп келіп жатқан мигранттарға қатысты ойыңыз қандай?»	Позитивті: 45% Нейтралды: 30%

	Қарсы ойлар: 25%
«Сіз еңбек нарығында бәсекелестікті сезесіз бе?»	Иә: 60% Жоқ: 40%
«Мигранттар қалаңыздағы өмір деңгейін көтереді деген оймен келісесіз бе?»	Иә: 50% Жоқ: 50%

1-кесте. Қазақстанның ірі қалаларында миграция бойынша жергілікті халықтан алынған сауалнама нәтижелері [10]

Мигранттардың жақсы мүмкіндіктер іздеп үлкен қалалар мен аудандарға көшуі сол жерлердің дамуына ғана емес, сонымен қатар тұрғындары кетіп жатқан кіші қалалар мен ауылдық аймақтардың экономикалық динамикасына кері әсерін тигізеді. Атап айтқанда, ол мекендерде жұмыс күшінің азаюы және жергілікті тауарлар мен қызметтерге сұраныстың төмендеуі секілді жағдайлар орын алады.

Нәтижесінде, кәсіпорындар жабылып, инвестициялар қысқарып, қалған тұрғындардың өмір сүру сапасы нашарлауы ықтимал. Одан бөлек, жас буынның үлкен қалаларға жаппай көшуі олардың өз қалалары мен ауылдарында халықтың қартаюы секілді күрделі процестің етек алуына ықпал етеді. 2020-2023 жылдары жүргізілген зерттеулерге сәйкес, ауылдар мен шағын қалалардан жастардың көшуі 30%-ға жеткен, бұл жергілікті экономика мен әлеуметтік құрылымға теріс әсерін береді.

Зерттеулерге сәйкес, шағын қалалар жұмыс қолының жетіспеушілігінен бизнес пен кәсіпкерлікті дамытуда көптеген қиындықтарға тап болып отыр [10].

Мысалы, 2021 жылы Қазақстанда 500-ден астам ауылдың тұрғындар саны 1000-нан аспайтын көрсеткіште болды. Бұл тенденция, әсіресе, оңтүстік және батыс өңірлерде, яғни Жамбыл, Түркістан және Маңғыстау облыстарында байқалады, онда жастардың көшуі 25%-дан 35%-ға дейін жетеді. Мұндай жағдай, тек экономикалық емес, әлеуметтік тұрақтылыққа да нұқсан келтіреді [11, 151 б.].

Сол себептен халықты шағын қалалар мен ауылдарға тарту мәселесі бүгінгі күні өте өзекті. Аталған мәселені шешу үшін мемлекет тарапынан бірқатар бағдарламалар мен стратегиялар іске асырылып жатыр. Атап айтсақ, «Бизнесің жол картасы» бағдарламасы, 2020 жылы басталып, 2023 жылға дейін жүзеге асырылды. Ол шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, жұмыс орындарын құру және кадрларды даярлауға бағытталды. Бұл бағдарлама, ауылдық жерлерде экономикалық белсенділікті арттыру үшін маңызды.

Сонымен қатар, 2019 жылы енгізілген «Ауыл – ел бесігі» мемлекеттік бағдарламасының негізгі мақсаты – ауылдық жерлердегі инфрақұрылымды дамыту, әлеуметтік қызметтерді жақсарту және ауыл тұрғындарының өмір сүру сапасын арттыру. Бұл бағдарламаның аясында 2022 жылы 800-ге жуық ауылдық елді мекендерге қаржыландыру бөлініп, жол, су және электр желілерін жөндеу жұмыстары жүргізілді, бұл ауыл тұрғындарының өмірін жақсартуға бағытталған маңызды қадам [7].

Жастарды шағын қалалар мен ауылдық жерлерде қалдыру үшін «Жастар практикасы» және «Дипломмен – ауылға!» бағдарламалары да бар. «Дипломмен – ауылға!» бағдарламасы аясында жоғары оқу орындарының түлектеріне ауылдық жерлерде жұмыс істеу үшін 100-ден 700 АЕК-ке дейін әлеуметтік көмек көрсетіледі. Бұл бағдарлама ауылдық жерлерде мамандарды тарту және жастардың ауылда тұрақтап қалуына мүмкіндік береді.

Жоғарыда көрсетілген шаралардың нәтижесінде, 2022 жылы ауылдарға және шағын қалаларға көшіп барған жастар саны 10%-ға артты, яғни 30 000 адамды құрады. Дегенмен, мұндай жетістіктерге қарамастан, халықтың қалаға ағылуы және ауылдардың экономикалық дамуына кедергі келтіретін факторлар әлі де бар. Ауылдық жерлердегі жұмыс орындарының тапшылығы, әлеуметтік инфрақұрылымның жеткіліксіздігі және білім мен денсаулық сақтау сапасының төмендігі сынды мәселелер жастардың ауылда қалуына кедергі келтіреді.

Қазақстанның шағын қалалары мен ауылдарына халықты тарту үшін кешенді шаралар қажет, оның ішінде экономиканы әртараптандыру, жастарға арналған жұмыс орындарын құру

және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту бағытындағы бағдарламаларды күшейту. Тек осындай шаралар арқылы ғана ауылдық жерлердің болашағы жарқын бола алады.

Енді адамдар көшіп барған ірі қалаларға миграцияның әсеріне көңіл бөлген жөн. Әрине, бұл жағдайда көші-қон процесінің позитивті де, негативті де тұстары бар. Жағымды тұстарына тоқталып кетейік. Халық санының артуы экономиканың дамуына ықпал етіп, жаңа тұрғындар түрлі кәсіп салаларында жұмыс істей отырып, экономикалық белсенділікті арттырады, жергілікті бизнес үшін жаңа мүмкіндіктер туындайды. Мигранттар жаңа мәдениеттер мен дәстүрлерді алып келіп, қоғамда мәдени алмасу мен әртүрлілікті арттырады, жергілікті тұрғындар жаңа көзқарастармен танысып, мәдени байлыққа ие болады. Жаңа жұмыс күшінің пайда болуы құрылыс, қызмет көрсету және ауыл шаруашылығы салаларында кадр тапшылығын азайтады, бұл өнімділіктің артуына ықпал етеді. Мигранттардың келуі жергілікті бюджеттің өсуіне септігін тигізеді, яғни мемлекет инфрақұрылымды дамыту және әлеуметтік қызметтерді жақсарту үшін қосымша қаржы ресурстарын алады. Сонымен қатар, жаңа тұрғындардың пайда болуы әлеуметтік және экономикалық жобалардың іске асырылуына түрткі болады, бұл қоғамның әлеуметтік тұрақтылығын арттырып, жергілікті тұрғындар мен мигранттар арасындағы ынтымақтастықты нығайтады.

Қабылдаушы қалаларға тиетін кері әсер жайында айтар болсақ, Тұрғын үй тапшылығы мен көлік ағынының артуы көптеген қиындықтарды туындатып, тұрғындардың өмір сүру сапасына әсер етеді. Сол себептен миграцияның әсерін тиімді басқару үшін, мемлекет жаңа тұрғын үйлер салу, қоғамдық көлікті дамыту, сондай-ақ әлеуметтік қызметтер мен инфрақұрылымды жақсартуға инвестициялар тартып, аталмыш саладағы саяси бағдарламаларға назар аудару қажет.

Қазақстандағы сыртқы көші-қон жағдайы да назар аударуға тұрарлық. ҚР ІІМ деректері бойынша, 2022 жылы елге Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан мемлекеттерінен 300,000-нан астам еңбек мигранттары келді. Алайда, статистикаға сәйкес, олардың шамамен 40%-ы ғана елде ұзақ мерзімді негізде қалады, ал қалғандары отанына оралады [6]. Бұл динамика Қазақстанның экономикалық дамуына елеулі үлес қоса алатын мигранттарды тарту үшін жағдай жасаудың маңыздылығын атап көрсетеді.

Мемлекет	Қазақстанға келген мигранттар саны (адам)	Қазақстанда қалғандарының пайызы (%)
Өзбекстан	150,000	45
Қырғызстан	80,000	35
Тәжікстан	70,000	40
Ресей	100,000	60

2-кесте. Қазақстанға сыртқы көші-қон ағындары (2022 жыл бойынша) [12]

Бұл тұста соңғы жылдары Қазақстанға жаппай қоныс аударған ресейлік азаматтар жайында айтпай кетуге болмайды. Бұл процеске ықпал еткен негізгі факторлар:

1. Украинадағы қарулы конфликт: 2022 жылы Украинадағы жағдай Ресейдің саяси және экономикалық ахуалын өзгертіп, көптеген азаматтар өз еліндегі тұрақсыздықтан қашып, қауіпсіз орындар іздеуге мәжбүр болды.

2. Ресейге енгізілген санкциялар: Халықаралық санкциялар Ресейдің экономикалық жағдайын күрт нашарлатып, компаниялардың бизнесін қысқартуға және жұмыс орындарының жоғалуына алып келді. Бұл жағдай жұмыссыздықтың артуына себеп болып, адамдар жаңа мүмкіндіктер іздеуге ынталанды.

3. Мобилизацияның жариялануы: Ресейде жартылай мобилизация жариялануы соғыс әрекеттеріне қатысқысы келмейтін азаматтар үшін шешуші фактор болды. Олар өздерін қорғау мақсатында басқа елдерге көшуді қарастыра бастады.

Қоныс аударуға Қазақстанды таңдау себебі, ең алдымен, географиялық жақындық, мәдени және тарихи байланыстар, сондай-ақ Қазақстанда визалық шектеулердің болмауы әсер етті. Бұл факторлар елімізді мигранттар үшін бірден-бір қолайлы нұсқаға айналдырды.

Құқық қорғау ұйымдарының мәліметтері бойынша, Қазақстанға 100,000-нан астам ресейлік азамат келген, және олардың шамамен 60%-ы елде тұрақты түрде қалуды тандаған [12]. Бұл мигранттардың ағыны көші-қонды басқару және қоғамға интеграциялау мәселелеріне жаңа сын-тегеуріндер туғызады.

Миграциялық процестерді бақылау барысында бірнеше маңызды аспектілерді атап өтуге болады. Біріншіден, Қазақстанға келген көптеген мигранттар интеграциялау кезінде қиындықтарға тап болады. Тілдік кедергілер, құқықтық ақпараттың жетіспеушілігі және әлеуметтік қолдаудың болмауы әлеуметтік оқшаулануға әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан, мемлекет елге тұрақты түрде келушілерге арналған адаптация және интеграция бағдарламаларын әзірлеуі қажет. Бұл бағдарламалар тіл курстары, құқықтық ақпаратпен қамтамасыз ету және мәдени бағдарлау сияқты аспектілерді қамтуы тиіс.

Сондай-ақ, әлеуметтік инфрақұрылымды нығайту, жаңа азаматтардың қоғамға интеграция-сын жеңілдету үшін жергілікті тұрғындармен қарым-қатынас орнату маңызды. Мигранттар мен жергілікті халық арасында диалог пен түсіністік орнату, мәдени алмасу іс-шараларын ұйымдас-тыру қоғамдағы келісімді нығайтады.

Бұдан бөлек, мемлекеттік органдар мен жергілікті қауымдастықтар арасындағы ынтымақтастықты арттыру да маңызды аспект. Мигранттарға әлеуметтік қызмет көрсету, жұмысқа орналастыру, білім беру және тіл үйрену мүмкіндіктерін қамтамасыз ету арқылы мемлекет миграция процестерін тиімді басқара алады. Сондықтан, Қазақстандағы миграция мәселелері әлеуметтік, экономикалық және мәдени аспектілерді ескере отырып, кешенді түрде шешілуі тиіс. Бұл жаңа азаматтардың елге сіңісуіне, сондай-ақ Қазақстан қоғамының мәдени байлығын арттыруға ықпал етеді.

Қазақстандағы көші-қон қабылдаушы қалаларға бірқатар аспектілерде теріс әсер етуі мүмкін. Халықтың күрт өсуі қолданыстағы инфрақұрылымға, соның ішінде жолдарға, мектептерге, ауруханаларға және тұрғын үймен қамту мәселелеріне қысым жасайды. Аталған жағдай қызмет сапасының төмендеуіне және тұрақты кептелістерге әкелуі мүмкін. Тұрғын үйге деген сұраныстың артуы көбінесе жылжымайтын мүлікті жалға алу мен сатып алу бағаларының өсуіне әкеліп соғады, бұл жергілікті тұрғындардың, әсіресе табысы жоғары емес адамдардың өмірін қиындататыны мәлім. Мәдениеттегі, тілдегі және өмір салтындағы айырмашылықтар жергілікті тұрғындар мен жаңа мигранттар арасындағы түсініспеушіліктер мен қақтығыстарға әкеледі, ал бұл өз кезегінде қоғамда шиеленістерді тудырады.

Жұмыс орындары үшін бәсекелестік артып, экономикалық теңсіздік пен әлеуметтік шиеленістің өсуі көші-қон үдерісінің тағы бір кері әсері болып табылады. Жаппай көші-қон нәтижесінде денсаулық сақтау және білім беру сияқты әлеуметтік қызметтер әлсірей бастайды, бұл жергілікті халықтың да және елге көшіп келгендердің де өмір сүру сапасын нашарлатады. Халықтың көбеюі қоршаған ортаның ластануына, қалдықтардың көбеюіне және басқа да экологиялық проблемаларға ықпал етеді, сәйкесінше денсаулық пен өмір сапасына теріс әсер етеді.

Сонымен қатар, мигранттардың жаңа ортаға бейімделу процесі де күрделі мәселелердің бірі. Олар жұмыс табуда қиындықтарға, тілдік кедергілерге және әлеуметтік байланыстардың жетіспеушілігіне тап болуы мүмкін, бұл оқшаулану мен тиесілілік сезімін күшейтуі мүмкін. Бұл сонымен қатар көші-қон ағындарын басқарудың және жаңа тұрғындардың қоғамға интеграция-лануын қамтамасыз етудің тиімді шешімдерін табуы керек. Жергілікті өзін-өзі басқару орган-дарына қосымша қиындықтар туғызады. Биліктің халықтың әртүрлі топтары арасындағы диалогты қолдау және әлеуметтік бейімделу мен интеграция бағдарламаларын ұсыну арқылы барлық тұрғындардың үйлесімді өмір сүруіне жағдай жасауға бағытталған стратегияларды әзірлеуі маңызды.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Қазақстандағы миграция саясаты елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мемлекет бұл бағытта тиімді стратегиялар мен бағдарламаларды іске асырып, ішкі және сыртқы миграцияны басқарудың

кешенді тәсілдерін қабылдауда. Қазақстанның географиялық орналасуы мен тарихи мәдени байланыстары оны миграция үшін тартымды орталыққа айналдырады.

Миграциялық саясаттың басты мақсаты – елге келетін мигранттарды тиімді интеграциялау, жергілікті тұрғындардың құқықтарын қорғау және қоғамдық келісімді нығайту. Бұл үшін мемлекет мигранттарға арналған әлеуметтік бағдарламалар, білім беру, медициналық қызметтер мен құқықтық көмек көрсету сияқты шараларды жүзеге асырады. Интеграция процесі, мәдени алмасу мен әлеуметтік байланысты нығайту арқылы қоғамның бірлігін арттырады.

Дегенмен, миграцияның әлеуметтік, экономикалық және мәдени аспектілерін ескере отырып, жаңа саясаттарды әзірлеу қажеттілігі туындайды. Мигранттардың құқықтарын қорғау, бейімделу және жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін жақсарту арқылы Қазақстанның миграциялық саясатының тиімділігін арттыруға болады.

Қазақстанның миграция саясатының негізінде ұлт бірлігі, мәдени әртүрлілік және әлеуметтік тұрақтылық қағидаттары жатуы тиіс. Тек осындай интеграциялық тәсілдер арқылы ел болашағында барлық тұрғындардың әл-ауқатын арттырып, тұрақты және дамыған қоғам құруға қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Акаев А. А. Миграция: формы и роль в улучшении качества жизни населения. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*. // *Экономические науки*. 2017. С. 195.
2. Wickramasinghe A., Wimalaratana W. *International migration and migration theories* // *Social Affairs*. – 2016. – Т. 1. – №. 5. – С. 13-32.
3. Vullnetari J. *Albania on the Move. Links between Internal and International Migration*. Amsterdam, 2012. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt6wp6gk.7> (дата обращения: 16.10.2024)
4. Rainer Bauböck, Julia Mourão Permoser, Martin Ruhs, *The ethics of migration policy dilemmas*, *Migration Studies*, Vol. 10, 2022. P. 427–441
5. Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 22 шілдесіндегі № 477-IV «Халықтың көші-қоны туралы» Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>
6. Курманова Г.К., Суханбердина Б.Б., Ким А.А., Уразова Б.А. *Миграционные процессы в современном казахстанском обществе*. *Вестник университета «Туран»*. 2020
7. Касымова Л.Н. *Методологические аспекты урбанизации в Казахстане* // *Социальные и экономические системы*. – 2021. – No 2(20)
8. Ахатова Э.Х., Бекенова Л.М., Сейтхамзина Г.Ж. *Ретроспективный анализ этапов урбанизации и тенденций развития городов в Казахстане*. *Вестник университета «Туран»*. 2023
9. Курманова Г.К., Уразова Б.А., Ким А.А., Суханбердина Б.Б. *Территориальный аспект миграции городского и сельского населения*. *Вестник университета «Туран»*. 2022
10. Matzhanova, I., Simtikov, Z., Kairbekova, A., & Matzhanova, K. *Stratification of Youth Employment and Departure Abroad with the Purpose of Work: Kazakhstan and Neighboring Countries*. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8(3) - 2023
11. Тапинос Ж. *Международная миграция населения как фактор экономического развития* // *Статистика и учет миграции населения: научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир* / гл. ред. В.А. Ионцев. - М.: МАКС Пресс, 2001. - Вып. 8. - 100 с. - С. 56.
12. Аталыков А. В МВД назвали количество россиян, желающих получить гражданство Казахстана // *Yk-News.Kz*. 27.09.2022. [Электронный ресурс]. – 2022. – URL: <https://yk-news.kz/news/B-MВД-назвали-количество-россиян-желающих-получить-гражданство-Казахстана> (дата обращения: 16.10.2024)
13. Масси Д. С., Аранго Дж., Хьюго Г., Куаучи А., Пеллегрини А., Тейлор Дж. Е. *Халықаралық көші-қон теориялары: шолу және бағалау* // *Population and Development Review*. – 1993. – 19-том. – № 3. – 431-466 б.

14. Каслс С., Де Хаас Х., Миллер М. Дж. Көші-қон ғасыры: қазіргі әлемдегі халықаралық халық қозғалысы. – Лондон: Macmillan Education UK, 2014. – 401 б.
15. Халықаралық көші-қон ұйымы (ХҚҰ). Дүниежүзілік көші-қон туралы баяндама 2022. – Женева: ХҚҰ, 2021. – 540 б.
16. Садовская Е. Ю. Қазақстан Орталық Азияның көші-қон ішкі жүйесінде // Посткеңестік өзгерістер: көші-қондағы көрінісі / Ред. Ж. А. Зайончковская, Г. С. Витковская. – Мәскеу: ИТ «АдамантЪ», 2009. – 279-321 б.

References:

1. Akaev A. A. Migraciya: formy i rol v uluchshenii kachestva zhizni naseleniya. *Mezhdunarodnyj zhurnal gumanitarnykh i estestvennykh nauk.* // *Ekonomicheskie nauki.* 2017. S. 195.
2. Wickramasinghe A., Wimalaratana W. *International migration and migration theories // Social Affairs.* – 2016. – Т. 1. – №. 5. – S. 13-32.
3. Vullnetari J. *Albania on the Move. Links between Internal and International Migration.* Amsterdam, 2012. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt6wp6gk.7> (data obrasheniya: 16.10.2024)
4. Rainer Baubock, Julia Mourao Permoser, Martin Ruhs, *The ethics of migration policy dilemmas, Migration Studies, Vol. 10, 2022. P. 427–441*
5. Қазақстан Республикасының 2011 жылдың 22 шілдесіндегі № 477-IV «Халықтың көші-қоны туралы» Заңы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>
6. Kurmanova G.K., Suhanberdina B.B., Kim A.A., Urazova B.A. *Migracionnyye processy v sovremennom kazahstanskom obshestve. Vestnik universiteta «Turan».* 2020
7. Kasymova L.N. *Metodologicheskie aspekty urbanizacii v Kazahstane // Socialnye i ekonomicheskie sistemy.* – 2021. – No 2(20)
8. Ahatova E.H., Bekenova L.M., Sejthamzina G.Zh. *Retrospektivnyj analiz etapov urbanizacii i tendencij razvitiya gorodov v Kazahstane. Vestnik universiteta «Turan».* 2023
9. Kurmanova G.K., Urazova B.A., Kim A.A., Suhanberdina B.B. *Territorialnyj aspekt migracii gorodskogo i selskogo naseleniya. Vestnik universiteta «Turan».* 2022
10. Matzhanova, I., Simtikov, Z., Kairbekova, A., & Matzhanova, K. *Stratification of Youth Employment and Departure Abroad with the Purpose of Work: Kazakhstan and Neighboring Countries. Journal of Ethnic and Cultural Studies, 8(3) - 2023*
11. Tapinos Zh. *Mezhdunarodnaya migraciya naseleniya kak faktor ekonomicheskogo razvitiya // Statistika i uchet migracii naseleniya: nauchnaya seriya: Mezhdunarodnaya migraciya naseleniya: Rossiya i sovremennyy mir / gl. red. V.A. Ioncev. - M.: MAKSPress, 2001. - Vyp. 8. - 100 s. - S. 56.*
12. Atalykov A. *V MVD nazvali kolichestvo rossiyan, zhelayushih poluchit grazhdanstvo Kazahstana // Yk-News.Kz. 27.09.2022. [Elektronnyj resurs]. – 2022. – URL: https://yk-news.kz/news/V-MVD-nazvali-kolichestvo-rossiyan-zhelayushih-poluchit-grazhdanstvo-Kazahstana (data obrasheniya: 16.10.2024)*
13. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. E. *Theories of international migration: A review and appraisal // Population and Development Review.* – 1993. – Vol. 19. – No. 3. – P. 431-466.
14. Castles S., De Haas H., Miller M. J. *The age of migration: International population movements in the modern world.* – London: Macmillan Education UK, 2014. – 401 p.
15. *International Organization for Migration (IOM). World Migration Report 2022.* – Geneva: IOM, 2021. – 540 p.
16. Sadovskaya E. Yu. *Kazakhstan v Tsentralnoaziatskoy migratsionnoy subsisteme // Postsovetskie transformatsii: otrazhenie v migratsiyakh / Pod red. Zh. A. Zayonchkovskoy i G. S. Vitkovskoy.* – M.: IT «Adamant», 2009. – S. 279-321.